

Recht en Orde

*Cultuurhistorische wandelroute
tussen kaak en galg*

**DURA LEX
SED LEX**

De wet is hard, maar het is de wet.

Zichtbare instrumenten van de strafrechtspraak in de 18e eeuw waren de kaak en de galg. De kaak stond midden in het dorp. De galg daarentegen stond aan de grens van de heerlijkheid. De wandelroute Recht en Orde voert u vanaf de kaak langs de galg door het cultuurhistorisch waardevolle gebied van het Broek en het Leek.

Legenda Wandelroute

1. Kaak of schandpaal
2. Kasteel Eyckenlust
3. Gemeijnt of gemene gronden (Leek / Broek)
4. Oude rivierduinen
5. Samenvloeiing Aa en de oude Goorloop
6. Liesven*
7. Watermolen*
8. Prieeltje*
9. Samenvloeiing Rips en Snelle Loop
10. Oude brug over de Walgraaf
11. Beekse galg
12. Clampenlandschap
13. Landweer met dubbele loop (Walgraaf en Snelle Loop)
14. Klooster van het Kostbaar Bloed
15. Peeldijk, de oude weg naar de Beekse Peel
16. Transactie bij de Beekse Brug

* deze cultuurhistorische elementen zijn verdwenen.

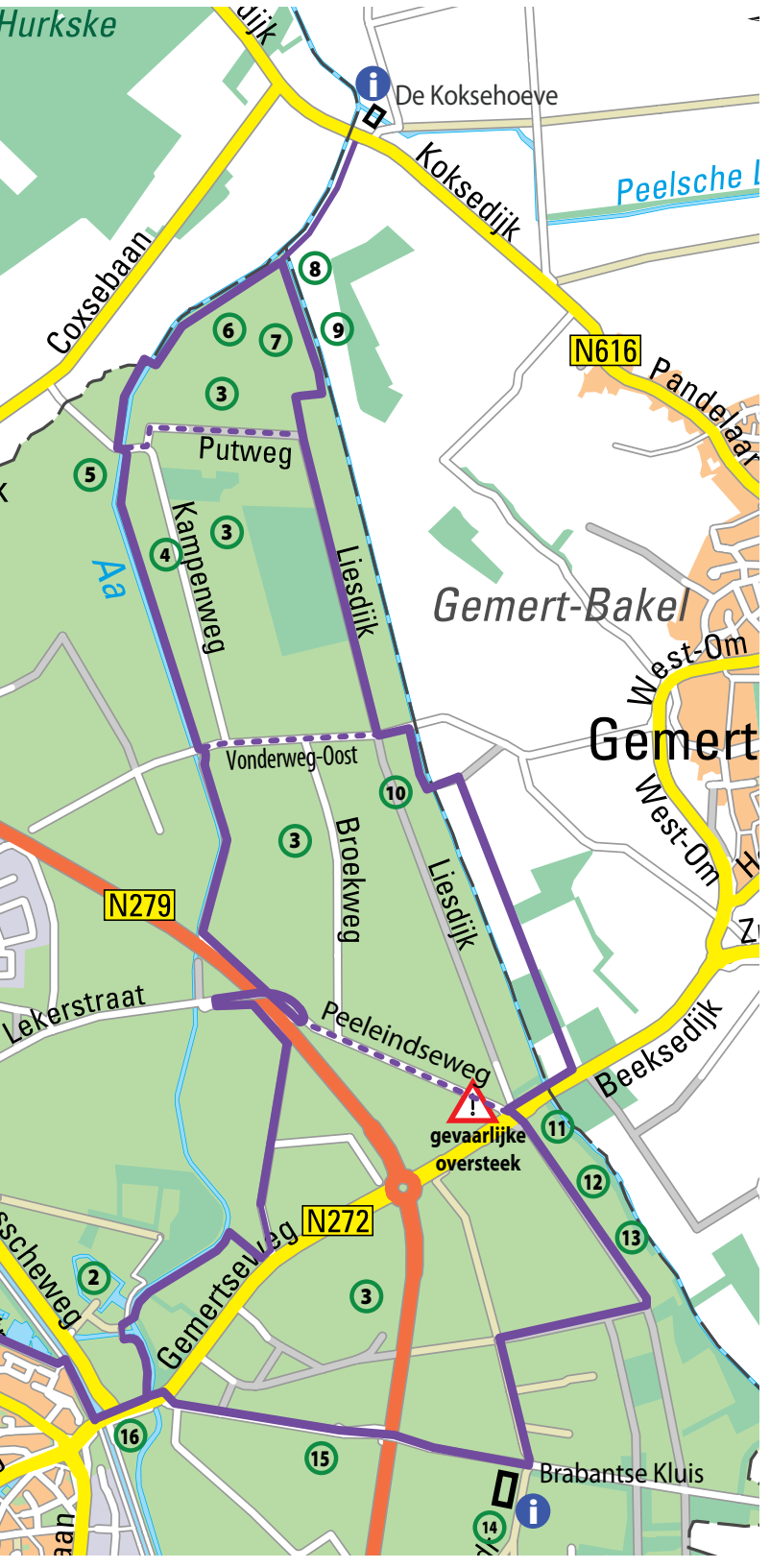
 Informatieborden

 Wandelroute

 Alternatieve routes

De route is bewegwijzerd:

1. De kaak (of schandpaal)

In de 17e en 18e eeuw was Beek en Donk een heerlijkheid. Eén van de rechten die de heerlijkheid Beek en Donk bezat was de lage, middelbare en hoge jurisdictie. Dit wil zeggen dat de schepenen van de heerlijkheid recht mochten spreken en vonnissen mochten wijzen in strafzaken, zowel in lichte zaken zoals diefstal, vechtpartijen, landloperij enzovoorts, maar ook in ernstige zaken als moord en doodslag.

Als een verdachte van minder ernstige misdrijven schuldig werd bevonden, werd hij naast verbanning uit de heerlijkheid en geseling vaak ook veroordeeld tot een verblijf aan de kaak. De kaak was een achthoekige eikenhouten paal waaraan ketenen zijn aangebracht en was opgesteld op een *“plaatse voor het raadhuis op het heuvel waar men gewoon is regt te doen”*. De veroordeelde werd dan aan de kaak vast geketend om te worden bespot en/of gegeteld. Dat gebeurde vaak op momenten dat er veel volk langs kwam.

2. Kasteel en landgoed Eyckenlust

Wanneer kasteel Eyckenlust exact gebouwd is, is niet bekend. Onderzoek leerde dat dit ongeveer in het midden van de 17^e eeuw moet zijn gebeurd. Philips van Leefdael was toen heer van de heerlijkheid Beek en Donk en bezitter van kasteel Eyckenlust. In het midden van de 18^e eeuw kreeg de familie De Jong van Beek en Donk de heerlijkheid

Landgoed Eyckenlust

en het kasteel in handen. Thans zijn nazaten van deze laatste familie nog steeds eigenaar van het kasteel en landgoed Eyckenlust.

3. Het Leek en het Broek

Dit gebied behoort tot de gemeint van de heerlijkheid Beek en Donk. Met de gemeint wordt bedoeld de gronden die door de hertog van Brabant in 1300 aan de inwoners van Beek en Donk in gemeenschappelijk bezit werden geschonken. Het waren beemden die door de inwoners gezamenlijk werden gebruikt om er te hooien en hun vee te laten grazen. In de loop der tijd werden deze gemene gronden aan particulieren verkocht en in cultuur gebracht. Door deze gebieden stroomt de rivier de Aa. In het verleden kwamen deze gronden geregeld onder water te staan doordat de Aa buiten haar oevers trad.

Rivierduin

4. Restanten van oude rivierduinen

Toen de Aa nog niet gekanaliseerd was en al meanderend door het landschap stroomde, lagen op verschillende plaatsen lage zandduinen langs deze rivier. Voor de prehistorische mens waren dit gewilde plaatsen om er te wonen. Veel van deze rivierduinen zijn verdwenen door de kanalisering van de Aa en de ruilverkaveling. Op deze plek liggen nog de enige bewaard gebleven rivierduinen binnen de gemeente Laarbeek.

5. Samenvloeiing van de Goorloop met de Aa

Voordat de Zuid-Willemsvaart werd aangelegd, mondde de Goorloop, die toen de Kleine Aa werd genoemd, op deze plaats in de Aa uit. Bij de aanleg van de Zuid-Willemsvaart in 1824, werd de bedding van dit riviertje verlegd. Achter de duiker onder het kanaal door werd het gesplitst. Het meeste water werd geleid naar de afwateringsbeek langs het kanaal richting Veghel, waar het achter Keldonk uitstroomt in de Aa. Slechts een smalle sloot resteert er nog van de oude bedding, wanneer deze uitstroomt in de Aa.

6. Het Liesven

Vlakbij de plek waar de Walgraaf en de Snelle Loop in de Aa uitmonden lag een gebiedje dat op oude kadasterkaarten het Liesveld werd genoemd. In het Liesveld bevond zich een ven, het Liesven genaamd. Dit ven bezat enkele eigenaardigheden. Op de kaart van Hendrik Verhees uit 1806 is te zien dat dit ven was aangetakt op de rivier de Aa en dat de watertoevoer werd geregeld door middel van een sluis. Op de kadasterkaart van 1832 werd het ven niet meer door de Aa gevoed, maar was de vroegere verbinding nog duidelijk zichtbaar. Het ven werd in de 19^e eeuw als gevolg van ontginningswerkzaamheden gedeeltelijk gedempt en bij de herinrichting van de Snelle Loop in 1947 volledig opgevuld met grond afkomstig van het vroegere wallichaam van de landweer.

Kaart Hendrik Verhees 1806

7. Watermolen

Hoewel er geen resten van gevonden zijn, heeft hier hoogstwaarschijnlijk een watermolen gelegen. Daarvoor zijn een drietal argumenten aan te dragen.

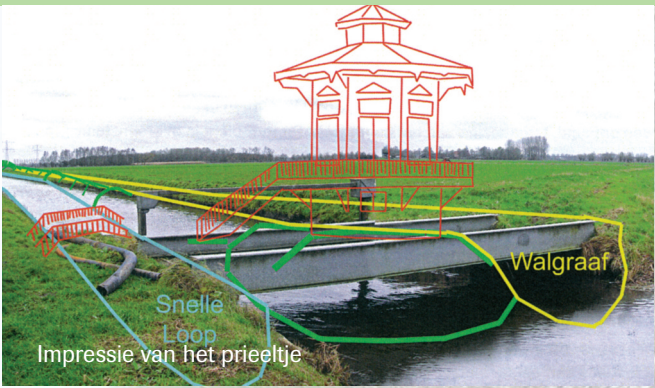
- In een oorkonde uit 1257 werd melding gedaan van een schenking aan het klooster Binderen te Helmond van de helft van het maalrecht van de molen van Boort. Hetzelfde klooster had hoeve Boort op de Donk in bezit. Aannemelijk is dus dat beiden bij elkaar hoorden.
- Er is een vermelding van een watermolen in het rechterlijk archief van Beek en Donk. In 1691 werd in het Leek een stuk grond verkocht, waarbij als belending werd genoemd *“d' ander eijnde schietende op het walleke dat streckt tot den watermolen”*.
- Midden door Gemert stroomt het riviertje de Rips, dat nu uitmondt in de Snelle Loop. Voor de aanleg van de Snelle Loop in de Late Middeleeuwen stroomde dit riviertje uit in de Aa. Het Liesven zou kunnen zijn ontstaan door het kunstmatig opstuwen van het water van De Rips om een watermolen te laten draaien. Het Liesven zou dan dienst doen als molenwiel.

8. Prieeltje of theehuisje

Op deze plek ter hoogte van de monding van de Snelle Loop in de Aa op Gemerts grondgebied, heeft een prieeltje of theehuisje gestaan. Op een historische kaart van 1836 is het gebouw voor het eerst te zien, echter niet op de kadasterkaarten van 1832. Het werd gebouwd in een

Samenvloeiing Walgraaf met Aa

weiland dat eigendom was van Egidius Ruys, de gemeentearts van Gemert. Omstreeks de eeuwwisseling is het theehuisje verdwenen. Niemand weet hoe het prieeltje eruit heeft gezien, omdat er geen afbeelding van bewaard is gebleven. Men vermoedt dat het uitgevoerd is in de Engelse landschapstijl.

9. Samenvloeiing De Rips en Snelle Loop

De westelijke tak van De Rips, die ontspringt in de Peel, stroomt op deze plaats in de Snelle Loop, een in de Late Middeleeuwen gegraven beek, die - de naam zegt het al - het water snel afvoert.

10. Oude brug over de Walgraaf

In vroeger tijden was deze oude brug over de Walgraaf/Snelle Loop één van de weinige plaatsen waar de landweer (zie ook punt 13), overgestoken kon worden.

11. De galg

Als het ging om halsmisdrijven kon men ook de doodstraf uitspreken. De veroordeelde zou dan door *“den meester van den scherpengereghete met de koorde te werden gestraft dat er de dood na volgt, dat vervolgens des gevangenes dode lichaam aen het buijten geregt sal worden te toon gehangen tot dat door de lugt en vogelen sal sijn verteert...”*.

De veroordeelde werd geëxecuteerd middels verhangning aan de galg en bleef daar hangen totdat het lichaam was verteert. Dat diende dus als afschrikwekkend voorbeeld. Het was gebruikelijk dat executieplekken ingericht werden langs de dorpsgrenzen zo ver mogelijk verwijderd van de kom van het dorp. De Beek en Donkse galg stond hier langs de “Beekse Dijk”, de weg van Beek en Donk naar Gemert, vlak bij de grens met Gemert. Vlakbij op Gemerts grondgebied stond de galg van Gemert, getuige de Galgeveldseweg die daar ligt.

Archiefonderzoek leverde twee zaken op waarin de doodstraf werd uitgesproken en uitgevoerd. In 1795 kwam een einde aan deze manier van straffen.

12. Landweer

Een landweer bestaat uit een aarden wal met vaak aan beide zijden ervan een gegraven beek. Meestal was die beek aan de ene kant van de wal wat dieper en breder dan die aan de andere kant. De wal was aanvankelijk beplant met moeilijk doordringbaar struikgewas, veelal sleedoorn, meidoorn, braam of hondsroos. Later werd de wal ook als hakhoutwal

Landweer met dubbele loop,
links Snelle Loop, rechts Walgraaf

gebruikt met voornamelijk eik. Landweren werden vaak aangelegd op de grens tussen bestuurlijke eenheden in de periode tussen 1350 en 1450. De belangrijkste reden voor de aanleg van een landweer was dat vreemd vee niet de grens over gedreven kon worden.

Een dergelijke landweer lag ook op de grens tussen Gemert en Beek en Donk/Aarle-Rixtel vanaf de Bakelse grens tot waar de Snelle Loop in de Aa uitmond. Zowel de Snelle Loop aan de Gemertse kant als de Walgraaf aan de Beek en Donkse kant zijn dus gegraven waterlopen. Slechts op enkele plaatsen kan men deze landweer oversteken. Op deze plaatsen waren vaak zogenaamde banhekken geplaatst. Van de oorspronkelijke landweer is hier een stuk te zien met daarbij behorende clampen. De rest ervan is ten tijde van de kanalisatie van de Aa en de daarop volgende ruilverkavelingen verdwenen.

13. Clampenlandschap

Opvallend elementen in dit landschap hier zijn de relatief kleine bijna vierkante percelen grenzend aan de landweer, clampen genaamd. Deze stukjes gemene grond werden aan particulieren verkocht onder de voorwaarde dat zij de landweer op hun stuk grond goed onderhielden. De kadasterkaart van 1832 laat zien dat langs de gehele grens tussen Beek en Donk en Gemert deze clampen lagen.

Clampenlandschap

14. Missieklooster Heilig Bloed

Midden op de open vlakte in het Aarles Broek werd kort na 1900 in opdracht van de Missiezusters van het Kostbaar Bloed een klooster gebouwd. Dit klooster werd op 17 juli

1903 plechtig ingewijd. Deze congregatie werd in 1885 opgericht door Abt Franz Pfanner in Marianhill bij Durban in Zuid-Afrika. Aanvankelijk richtte hij zich tot vrouwen en meisjes in Europa om naar Zuid-Afrika te komen, maar de ervaring leerde hem al snel dat een vormingshuis in Europa, waar men zich kon voorbereiden op een verblijf in Afrika, noodzakelijk was. Door problemen in Duitsland week de congregatie uit naar Nederland. In 1891 werd een eerste klooster gebouwd in Helden-Panningen. Dit werd al snel te klein en men bouwde dus een nieuwe klooster te Aarle-Rixtel. Volgens de wens van de stichter van de orde werd dit klooster verheven tot het moederhuis van de orde.

15. De Peeldijk

Deze weg, die de Peeldijk werd genoemd, voerde letterlijk naar de Peel. Bij de uitgifte van de gemene gronden in 1300, kregen de dorpen die aan de Peel grensden ook stukken woeste grond in de Peel zelf in bezit. Bakel, Aarle-Rixtel en Beek en Donk, later ook Helmond spraken een gezamenlijk beheer van deze woeste gronden af. Deze samenwerking hield eeuwen stand zonder grote conflicten. Pas in 1864 werden deze gronden in de Peel verdeeld over de vier gemeenten. Na verloop van tijd werden de Peelgronden door de gemeente Beek en Donk verkocht.

16. Tramstation Beekse Brug

Op 18 februari 1883 werd de door de Stoomtram-maatschappij 's-Bosch-Helmond de tramlijn Den Bosch - Helmond feestelijk geopend. Deze tram werd later de

Goede Moordenaar genoemd vanwege de verschillende dodelijke ongelukken die er mee gebeurden.

De tramlijn liep aan de oostzijde van de Zuid-Willemsvaart. Aangekomen vanuit Helmond bij de Beekse brug moest de tram een scherpe bocht maken richting Gemert. Het op die plek liggende café (thans restaurant Uniek) had een veranda. De tram kwam zo rakelings langs dit huis dat een deel van de veranda afgeschuind moest worden. Dat is nog steeds zichtbaar.

De wandeling kan gestart worden op het Heuvelplein bij de kaak, bij herberg de Brabantse Kluis en bij café-restaurant de Koksehoeve. De lengte is 19 km en is bewegwijzerd.

De wandelroute voert langs de oevers van de Aa en de Walgraaf. Deze zijn alleen in het herfst- en winterseizoen en direct na het maaien goed toegankelijk. Buiten die tijd kan tussen de Vonderweg-Oost en de Putweg de Kampenweg als alternatief dienen en kan de route verder afgekort worden via de Putweg. De route vanaf De Koksehoeve loopt via de linkeroever van de Aa.

Afkortingen in de wandelroute

Vanaf het Heuvelplein via route 1 (Peeleindseweg), afstand 10 km.

Vanaf het Heuvelplein via route 2 (Vonderweg Oost), afstand 14 km.

Vanaf het Heuvelplein via route 3 (Putweg), afstand 17 km.

Provincie Noord-Brabant

